

HOKAND HANLIĞINDA SARAY TEŞKİLATI VE KULLANILAN UNVANLAR *

Hüseyin ŞEN**

ÖZET

Hokand Hanlığı'nın saray teşkilatı ve bu teşkilatta görevli bürokratlar Türk-İslam ve Türk-Moğol devletleri örnek alınarak oluşturuldu. Hanlığın yönetimi dünyevî ve dinî olarak ikiye ayrılıyordu ve dünyevî işlerle umera, dinî işlerle ise ulema denilen görevliler ilgileniyordu. Hokand Hanlığı'nın yönetim merkezi Hokand şehrinde bulunan ve Orda ismi verilen hanlık sarayındaydı. Orda'da hükümdarın başkanlık ettiği âli kengeş, maslahat, has meclis, meşveret, meclis-i sultani gibi isimlerle anılan divanda devlet işlerinin görüşüldüğü ve karara bağlandığı yönetim mekanizmasıydı. Divana katılan devlet görevlileri hanlığın kuruluşundan itibaren sabit olmayıp döneme göre değişiklik gösteriyordu. XIX. yüzyılın başlarından itibaren divanbegi, koşbegi, inak, mingbaşı gibi görevliler divanda yer aldı. Divana katılan devlet görevlilerinin yanı sıra Hokand sarayının ve hükümdarın özel işlerini yerine getiren farraşbaşı, kitapdar, selam ağası, mirahor, cem ağası gibi hizmetkârlar mevcuttu. Hokand Hanlığı'nın saray teşkilatı ve görevlilerinin ortaya konulması Türk Devlet geleneğinin devamlılığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Hokand Hanlığı tarihi kaynaklarında sık sık zikredilen unvanların açıklığa kavuşturulması araştırmacılar için kolaylık sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler

Hokand Hanlığı, Saray Teşkilatı, Divan, Mingbaşı, İnak, Divanbegi, Koşbegi.

Giriş

Özbeklerin Ming Boyu önderliğinde Fergana Vadisi'nde 1709 yılında Şahrüh Bek (1709-1721) tarafından kurulan Hokand Hanlığı, 1876 yılındaki Rus işgaline kadar varlığını sürdürdü ve Türkistan'ın 167 yıllık devresinde gelişen siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel olaylarda önemli rol oynadı. Hâkimiyetini koruduğu süre içerisinde yönetim anlayışı, askerî ve idarî yapı,

* Makalenin geliş tarihi: 22.08.2020 / Kabul tarihi: 24.11.2020.

** Dr., sen.huseyin.1990@gmail.com (Orcid ID: 0000-0003-2794-299X).

bu yapılarda görev alan devlet adamları ve bu devlet adamlarının taşıdığı unvanlar Türk-İslam ve Türk-Moğol devlet geleneğine göre şekillendi. Bu bağlamda Hokand Hanlığı'nın devlet yönetimi dinî ve dünyevî olarak ikiye ayrıldı. Dinî işlerle ulema (علماء), dünyevî işlerle ise umera (امراء) denilen devlet adamları ilgilendi.¹ Yönetim dinî ve dünyevî olarak ayrılrsa da umera sınıfındaki yöneticilerde askerî ve sivil bürokrasi tam manasıyla birbirinden ayrılmış değildi.

Hanlığın yönetim merkezi başkent Hokand'da bulunan ve Orda ismi verilen Han sarayı idi. Orda'da devletle ilgili kararlar, hükümdarın başkanlık ettiği âli kengeş, maslahat, has meclis, meşveret, meclis-i sultani gibi isimlerle anılan divanda alınırdu.² Hanın başkanlık ettiği divanda idarî, siyasî, askerî konular görüşülüp, savaş ve barış kararları³, kurulacak ittifaklar⁴, hanın vefat

¹ Şerzodhon Mahmudov, *Kukon Honlıgının Mamuriy Başkuruv Tizimi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyasii Tarih Enstituti, Taşkent 2007, s. 74.

² Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 67.

³ Divanda alınan savaş kararlarına örnek olarak Muhammed Ali Han (1822-1842)'in kendisine "gazi" unvanını kazandıran 1826 yılındaki I. Kaşgar Seferi gösterilebilir. *Tarih-i Şahrühî*'de belirtildiğine göre sefer hususunda görüşmeler divanda gerçekleştirildi ve eserden anlayabildiğimiz kadarıyla sefer ile ilgili bütün konular enine boyuna devlet ricalince tartışılarak karar verildi. Muhammed Niyâz Hokandî, *İbret'ül Havakin (Tarih-i Şahrühî)*, Farsçadan Özbek Türkçesine Çeviren: Ş. Vahidov, Turon Zamin Ziyo, Taşkent 2014, s. 125. *Tarih-i Hamidi* isimli eserde de Hokand Hanlığı'nda sefer öncesi divanda değerlendirilme yapıldığı ve Muhammed Ali Han'ın yaptığı konuşmayla devlet ricalini sefere ikna ettiği belirtilir. Molla Musa Seyrami, *Tarih-i Hamidi*, Çağdaş Uygurca Türkçesine aktaran Anvar Bayrut, Milletler Neşriyatı, Urumçi 1986, s. 148-149. *Vakayât-ı Muhammed Ali Han* isimli eserde de Muhammed Ali Han sefer kararı aldığında bu hususun gizli tutulması konusunda devlet ricalinin kendisine telkinde buldukları kaydedilir. Üveysi, *Vakayât-ı Muhammed Ali Han*, Özb. FA. ŞE. No. 1837, 1b-4a. Yine Muhammed Ali Han döneminde 1827'de gerçekleştirilen Öretepe Seferi de divanda alınmış bir karardı. Muhammed Hakimhan Töre, *Muntahab at-Tevarih (Hukand Va Buhara Tarihi, Seyahat Va Hatıralar)*, Farsçadan Özbek Türkçesine Çeviren: Ş. Vahidov, Yengi Asr Ovlodi Taşkent 2010, s. 626; V. Nalifkin, *Karatkaya İstoria Kokandskoğ Hanstva*, İmparatorluk Üniversitesi Yay., Kazan 1886, s. 130.

³ Mirza Olim Müşrif, *Ansab us-Selatin va Tarih ul-Havakin (Kukan Hanlığı Tarihi)*, Yay Haz., Akbar Matgoziev, Muhabbat Usmanova, Gaffur Gulam Edebiyat va Sanat Neş., Taşkent 1995, 17.

⁴ Ömer Han döneminde (1810-1822) Buhara Emirliği'ne karşı isyan eden Hitay-Kıpçak ve Karakalpakların gerçekleştirmek istedikleri Semerkand seferi için Ömer Han'dan

etmesi üzerine yerine geçecek olan yeni hükümdarın belirlenmesi⁵, elçi kabulleri⁶ gibi önemli meseleler başta olmak üzere devlet yönetimiyle alakalı bütün konular meşveret edilerek karara bağlanırdı.

Hokand Hanlığı'nda devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı divanın üyeleri sabit olmayıp dönem ve zamana göre değişiklik gösterirdi. Âlim Han döneminde (1800-1810) beş vezirden oluşan divan⁷, Ömer Han döneminde (1810-1822) yapılan idarî düzenlemeyle genişletildi. Bu dönemde mingbaşı⁸, şeyhülislam⁹ gibi unvanlar oluşturularak bunlar divanın daimi

---

yardım talebi bu hususa örnek olarak gösterilebilir. *Encum at-Tevarih*'te belirtildiğine göre isyancı liderler Ömer Han'a Semerkand'a beraber sefer tertip etme teklifiyle gelince han divanı topladı ve konuyu müzakere etti. Divanda Semerkand seferi uzun uzadıya tartışıldı ve sonuçta askerî bir harekât yapılmasına karar verildiği gibi Hitay-Kıpçak lideri Adina Kulu'ya pervaneci, Mamur Biy'e dadhah unvanı tevcih edildi. Hundayarhanzade, *Andjum at-Tevarih (Yıldızların Tarihi)*, Rusçaya Çeviren: Ş. Vahidov, S. Elşibaev, Yengi Asr Ovlodi, Taşkent 2011, s. 139-140.

⁵ Ömer Han 1822 yılında vefat ettiğinde divan toplandı ve ortak karar ile Muhammed Ali Han tahta geçirildi. Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 455; Mirza Alim Mahdum Hoca, çok detaya girmeden sadece devlet ricalinin Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ederek görüş birliği ile Muhammed Ali'yi tahta çıkarttığını söylemektedir. Mirza Olim Mahdûm Hoci, *Tarih-i Türkistan*, Yay. Haz., Ş. Vohidov ve R. Halikova, Yengi Asr Ovlodi, Taşkent 2009, s. 92; Muhammed Niyâz Hokandî, *a.g.e.*, s. 122.

⁶ 1813-1814 yıllarında Hokand'da bulunan Petropavlosk Kolordusu'nun tercümanı F. Nazarov, hanın huzuruna kabul edilmeden önce Orda'da yere serili halıların üzerinde hanın büyük divanını oluşturan birtakım vezirler ve üst düzey bürokratların oturduğunu belirtir. Ayrıca Rus imparatorunun mektubunun han tarafından büyük divana verildiği ve mektubun üzerine görüşüldüğü bilgilerini aktarmaktadır. Dinçer Koç, *Rus Elçilik Raporlarına Göre Hokand Hanlığı*, İdeal&Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 126-128.

⁷ *Müntehabü't-Tevarih*'te divanın beş vezirden oluştuğu belirtilmekte ve bunlardan birinin divanbegi olduğu kaydedilmektedir. Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 205. Ayrıca koşbegi de bu vezirlerin arasında yer almaktadır. Şerzodhan Mahmudov'un tespitine göre üçüncü vezir de inaktır. Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 75.

⁸ Ömer Han iktidarının ilk yıllarında mingbaşı makamını oluşturdu ve bu makama ilk olarak Şahi Megilanî'yi atadı. Mirza Olim Mahdûm Hoci, *a.g.e.*, s. 82.

⁹ Ömer Han 1814-1815 yılında emîrül müminîn unvanını alabilmek için on iki bin kişiye ulufe ve nafaka dağıttı. Ayrıca devlet adamlarını da Cengiz Han'ın usullerince rütbelerle ödüllendiren han, Masumhan Töre'yi şeyhülislam olarak atadığı gibi birçok devlet adamına da makam ihsan etti. Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 214.

üyeleri arasında yer aldı ve şer'î hükümleri uygulamak için ulemanın da divana katılımı sağlandı;¹⁰ 1860'lı yıllarda ise Hokand Hanlığı'nın divanı on iki kişiden oluşmaktaydı.¹¹ Her ne kadar ilk zamanlardan itibaren divanın oluşumu ve katılımcıları hakkında net bilgiler bulunmasa da XIX. yüzyılın başlarından itibaren divan üyelerinin arasında mingbaşı, divanbegi, şeyhülislam, kadıasker ve kadıkalan bulunmaktaydı.¹²

Hokand Hanlığı'nın idarî ve saray unvanları *Tarih-i Türkistan*'da sırasıyla mingbaşı ve emir-i leşker, koşbegi, pervaneci, şigavul, hüdaycı, tunkatar, naib, atalık, dadhah, hazineci, mahrambaşı, eşikağabaşı, divanbegi, mirzabaşı, serkar, mirahorbaşı, bekavulbaşı olarak belirtilir.¹³ Bu unvanların yanı sıra hanlık sarayında hanın ve sarayın özel işlerini yapan aftabcı, cem ağası, farraşbaşı, kitapdar, mehtar, mirahor, selam ağası gibi unvanlar taşıyan görevliler de bulunmaktadır. Bu bakımdan Hokand saray teşkilatını, hanın özel hizmetkârları ve üst düzey devlet bürokrasisi olarak ikiye ayırabiliriz. Şodman Vahidov'un belirttiğine göre Hokand saray teşkilatı âli, orta ve düşük rütbeli devlet görevlilerinden oluşmaktadır. Üst düzey unvanlar: atalık, beglerbegi, biy, divanbegi, hazineci, inak, eşik ağası, pervaneci, dadhah, dasturhancı, serkar, şerbetdar, aftabacı, karavulbegi, koşbegi, tunkator; orta derecedeki unvanlar: kitapdar, risaleci, bekavul, mirzabaşı, sermuşî, mehtar, mirahor, şigavul; düşük rütbeli unvanlar ise mirza, munşiy, surnaçi, dafçi, selam ağası, çavkuçi, şatır, çarçi, çilavdar, farraşbaşı olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada, Hokand saray teşkilatı unvanları derecelerine göre değil de alfabetik sırayla verilmiştir.

Aftabacı: Kelime "ibrikçi" manasına gelmektedir.¹⁴ Timurlular Devleti'nde saray teşkilatında yer alan¹⁵ ve Türkistan hanlıklarında da bulunan

¹⁰ T.K. Beysembiev, *Tarih-i Şahrühî (Kak İstoriçeskiy İstoçnik)*, Nauka, Almata 1987, s. 101. Bu hususta *İbretü'l Havakin (Tarih-i Şahrühî)*'de belirtildiğine göre Zakir Hoca İşan, Demolla Mirza Kalan, Damaolla Müminhan Mevlevi, Sultan Han Töre Ahrari, Muhammed Töre Ahrari, Masumhan Töre ve Cihangir Han Töre gibi birçok kişi Ömer Han'ın meclisine dâhil edildi. Muhammed Niyâz Hokandî, *a.g.e.*, s. 119.

¹¹ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 69.

¹² Türkan Yalçinkaya, *Hokand Hanlığı'nda İdari Teşkilat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 95.

¹³ Mirza Olim Mahdûm Hoci, *a.g.e.*, s. 165-166.

¹⁴ Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, Çev. R. Rahmeti Arat, Kabalcı Yay., İstanbul 2006, s. 625.

¹⁵ İsmail Aka, *Timur Ve Devleti*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 115.

aftabacı¹⁶, Hokand Hanlığı'nda tıpkı Timurlularda olduğu gibi hanın özel hizmetkârları arasında yer alırdı. Aftabacı, düşük rütbeli bir unvan olup hanın yıkanmasından, abdest almasından ve temizliğinden sorumluydu.¹⁷ XIX. yüzyılın ilk yarısında düşük rütbeli bir unvan olan aftabacı, Muhammed Ali Han (1822-1842)'in Buhara Emiri Nasrullah (1827-1860) tarafından katledilmesinin ardından merkezî otoritenin kaybolması ve boyların devlet merkezinde güç kazanmasıyla önemli bir mevki hâline geldi. Bu unvanı taşıyan kişiye bağlı olarak öneminin arttığını gözlemlediğimiz aftabacı, özellikle Hüdayar Han'ın üçüncü hükümdarlığı döneminde¹⁸ önemli şahsiyetlerden birisi olan Müslümankulu'nun oğlu Abdurrahman'a verildi. Abdurrahman 1865-1875 yılları arasında aftabacı görevini yerine getirdi, daha sonra da pervaneci ve ming-başı olarak Hokand Hanlığı'na hizmet etti.¹⁹

Aksakal: Kelime "büyük, kudretli, uluğ, bilge, bilgin ermiş" gibi manalara gelir.²⁰ Türk ve Moğol geleneklerine göre aksakallar toplumda sözü geçen, tecrübesine güvenilir yaşlı kişilerdi. Önceleri boy beyi olarak görev yapan aksakalların daha sora görev ve sorumlulukları değişti. Hive Hanlığı'nda elçilerin kabulü gibi önemli vazifelerde bulundular.²¹ Hokand Hanlığı'nda serkarlara bağlı olarak çalışan, köy ve kışlaklardaki en üst düzey devlet gö-

¹⁶ Nikolai Vladimirovich Khanikoff, *Bokhara: Its Amir and Its People*, Translated from the Russian of Khanikoff by Baron Clement A. De Bode, J. Madden & Leadenhal-Street Landon MDCCCXLV, s. 240

¹⁷ ŞodmanVahidov, "Kukan Hanlığıdağı Unvan va Mansaplar", *Şark Yılduzu*, S.3-4, 1995, s. 220. Zebinniso Kamalova, *Hüdayar Han Dönemi Hokand Hanlığı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 246. Aftabacı unvanının Orta Çağ Türk-İslam devletlerindeki karşılığı taşdâr idi. Doğu Türkçesi ve Moğolcanın etkisiyle bu unvan Timurlu Devleti'nden itibaren aftabacı olarak kullanılmaya başlandı. Kaan Akar, *11 ve 19. YY. Arasında Türkistan Türk Devletlerinde Kullanılan Unvan Ve İstilahlar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 147.

¹⁸ Hüdayar Han üç kez Hokand tahtına geçmiştir. I. saltanat devri 1845-1858, II. saltanat devri 1862-1863, III. saltanat devri 1865-1875. Zebinniso Kamalova, *a.g.t.*, s. 96, 132, 182; Bilal Çelik, "Hokand Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 545, 549, 551.

¹⁹ Zebinniso Kamalova, *a.g.t.*, s. 184, Dipnot 958.

²⁰ Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 345.

²¹ Türkan Yalçınkaya, *a.g.t.*, s. 131-132.

revlisydi. Köy ahalisi karşılaştıkları sorunların çözümleri için ilk olarak aksakallara başvururdu.²² Mahallî idaredeki önemli görevlerinin yanı sıra aksakallar ticaretle alakalı işlerle de ilgilenirdi. Muhammed Ali Han döneminde 14 Haziran 1832 tarihinde Mançular ile yapılan anlaşmaya göre Hokand Hanlığı'nın Doğu Türkistan'da en yetkili görevli olarak atadığı Aksakal Âlim Paşa idi. Doğu Türkistan'daki aksakal, bütün yabancı tüccarları kontrol etmek ve vergilerin toplanmasına nezaret etmekle görevliydi. Bu bağlamda aksakallar, şehre gelen tüccarlardan vergi alır, onların mallarını satmalarına yardım ederdi. Ayrıca ticari konularda kendisine zekatçı, hazineci, mirzabaşı gibi görevliler yardımcı olurdu.²³ Muhtemelen Doğu Türkistan'da Hokand aksakallarının ticari işlerle alakadar olmasından dolayı Mançular onları ticaret başkanı olarak kaydetti.²⁴ Muhammed Ali Han II. Kaşgar Seferi ile Doğu Türkistan'ı hâkimiyeti altına almasa da vergi toplama hakkı hanlığa geçti ve Muhammed Ali Han taşra teşkilatında önemli bir mevki olan aksakallık makamını Doğu Türkistan'da görevlendirdi.²⁵

Atalık: Kelime "babalık" manasına gelir. Şibanî Hanlığı, Büyük Selçuklu Devleti'nde atabeg, Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti'nde ise lala olarak kullanıldı.²⁶ Hokand Hanlığı'nda şehzadelerin eğitiminden sorumlu devlet görevlisi olan atalık, hocalığını yaptığı şehzade tahta geçerse devlet bürokrasisinde üst düzey görev alırdı. Hokand Hanlığı'nda Müslümankulu Atalık

²² Mairambek Tagayev, *Hokand Hanlığı'nın (1709-1876) Sosyal ve Kültürel Tarihi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 111.

²³ Çokan Valihanov, *Sobranie Soçinenie v Piyati Tomah*, T. III, Yay. Haz., A. H. Margulan vd., Glavnaya Redeksiya, Almatı 1985, s. 186-188.

²⁴ Mairambek Tagayev, *a.g.t.*, s. 111.

²⁵ Mançu-Hokand ilişkileri üzerine çalışma yapan Newby'in belirttiğine göre, Hokand'ın Doğu Türkistan'daki aksakallık müessesesi yeni olmayıp ilk defa 1760 yılında oluşturulmuştu. Muhammed Ali Han'ın Mançular ile imza ettiği bu anlaşma ile bozulan ilişkiler tekrar tesis edildi ve eski düzene geri dönüldü. N. L. Newby, *The Empire and The Khanate (A Political History of Qing Relations whith Khoqand c. 1760-1860)*, Brill Leiden-Boston 2005, s. 192-193. Doğu Türkistan'da Hokand aksakallarının sorumlulukları ve önemi için bkz. Şerali Koldaşev, "The Role of the Institute of Aqsaqal (Consolor) in the Diplomatic Relations Between Kokand Khanate and the Ching Empire (1760-1864)", *International Journal of Scientific&Technology Research*, V. 9, Is. 02, 2020, s. 3865-3874.

²⁶ Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 156.

(tahmini 1792-1852), Alimkulu Atalık (1830/31-1865) bu görevi yerine getirmiş önemli kişilerdir.²⁷ Atalık makamına atanacak kişi Hokand Hanlığı'ndaki güçlü boylardan seçilirdi.²⁸ Muhtemelen Şirali Han (1842-1845) devrinden itibaren atalık merkezî teşkilatta hükümdardan sonraki en yüksek makam hâline geldi. *İbret'in Fergana Tarihi*'nde, atalık ile alakalı verilen bilgilerde bu makamda bulunan zedegân vezirlik derecesine yükselse de unvanı kullanmaya devam ettiği ve yarlıklarda mührünün han mührüyle eşit olduğu belirtilir.²⁹

Bakavul: Bugavul olarak da karşımıza çıkan bu unvan yemek tadan çeşnigir manasındadır.³⁰ Türk İslam devletlerindeki Çeşnigir ile aynı görevi yürütmekteydi.³¹ İlhanlı Devleti ve Timurlu Devleti merkez teşkilatında hükümdarın yemeklerine nezaret eden ve zararlı şeylerden korunmasını sağlamakla görevli olan bakavul³², Hokand Hanlığı'nda da varlığını devam ettirdi. Hokand Hanlığı'nda genellikle Türk boyları içerisinde seçilen bakavul³³ Timurlu Devleti'ndeki gibi hanın yemeklerine nezaret ederek zehirlenmesini önlerdi. Narbuta Bek döneminde (1763-1799) bakavul rütbesindeki Utap bu görevi yerine getirdi ve ayrıca Narbuta Bek'in tahta geçmesinde İriskulu Bek, Abdurrahman Bahadır, Abdulla Koşbegi ile birlikte etkili oldu.³⁴

Beglerbegi: Beylerbeyi olarak da ifade edebileceğimiz bu unvan Muhammed Ali Han tarafından 1831'de Taşkent ve Kazak bozkırlarının idaresi için oluşturuldu.³⁵ Sadece Taşkent hâkimine verilen beglerbegi unvanına ilk

²⁷ ŞodmanVahidov, *a.g.m.*, s. 219.

²⁸ Muhammed Umar Umidî Merginanî, *Tarihçe-i Turanî*, Yay. Haz. Şodman Vahidov, Tarihî Meros Taşkent 2012, s. 39, Dipnot 47.

²⁹ Üçler Bulduk, *Hokand Hanlığı ve İbret'in Fergana Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2006, s. 74. Atalık unvanı üç hanlıkta da mevcut olup Buhara Hanlığı'nda bu unvana iki kişi atanırdı. Devletin son zamanlarında atalık unvanına herhangi bir atama yapılmadı. Hive Hanlığı'nda ise atalık rütbesine dört kişi atanır ve atanacak kişiler boy beyleri arasından seçilirdi. Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 87.

³⁰ Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, *a.g.e.*, s. 642.

³¹ Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.49, S.1, 2009, s. 41.

³² Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlar (1306-1506)*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 283

³³ Zebiniso Kamalova, *a.g.t.*, s. 247.

³⁴ V. Nalifkin, *a.g.e.*, s. 68.

³⁵ Mairambek Tagayev *a.g.t.*, s. 111; Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 101.

olarak Gulam Şah Çetrarî³⁶ atandı.³⁷ Bu unvana sahip Taşkent hâkimleri hanlığın Kazak bozkırlarındaki faaliyetlerini yönetmenin yanı sıra Hokand Hanlığı-Rus İmparatorluğu ilişkilerinde de önemli rol oynadı.³⁸

Biy/Beg: Oğuz Türkçesinde beg/bey, Doğu Türkçesinde big, Kazaklarda bi veya biy şeklinde kullanılan bu unvan, Orhun kitabeleri ve Uygur metinlerinde geçmektedir. Beg unvanı Türk devletlerinde İslamiyet'in kabulünün öncesinde de sonrasında da kullanılmıştır.³⁹ Başkurt, Karakalpak, Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerinde boy yöneticisi anlamındadır.⁴⁰ Hokand Hanlığı sınırları içerisinde meskûn Türk boylarının liderlerine verilen unvandı. Bekler savaş durumunda orduda askeri birlik idare ederdi. Ayrıca hanlık genelinde şehir ve ilçe yöneticiliği de yaparlardı.⁴¹

Dasturhancı: Farsça kökenli bir kelime olan dasturhan,⁴² Özbek Türkçesi'nde sofra, sofra bezi manalarında kullanılmaktadır.⁴³ Buhara Hanlığı saray teşkilatında bulunan dasturhancı unvanı Hokand tarihi kaynaklarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Dasturhancı, genellikle hanın mutfağında ve sofrasından sorumlu devlet görevlisine verilen isimdir.⁴⁴ Sarayda düzenlenen

³⁶ Gulam Şah Çetrarî hakkında geniş bilgi için bkz. Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul Dadkhah Tashkandî, *The Life of 'Alimqul: A Native Choronic of Nineteenth Century Asia*, (Edited and Translated by Timur K. Beisembiev), Routledge: London And Newyork 2003, s. 31, Dipnot 71; Muhammed Umar Umidî Merginanî, *a.g.e.*, s. 39, Dipnot 48.

³⁷ Türkan Yalçınkaya, *a.g.t.*, s. 126.

³⁸ Taşkent Hâkimi Beklerbegi'nin Muhammed Ali Han döneminde Rus İmparatorluğuyla ilişkilerdeki önemi için bkz. Hamid Ziyaev, *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, Çev. Ayhan Çelikbay, TTK Yay, Ankara 2007, s. 74-81.

³⁹ Zehra Odabaşı, "Türk Devletlerinde Kullanılan İdari Ünvanlar", *Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C.5, S. 9, 2019, s. 176.

⁴⁰ Naciye Karahan Kök, "Türkistan Hanlıklarına Ait Belgelerde Geçen Meslek Ve Unvan Adları", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 2020/15, s. 12.

⁴¹ B. Kadirov, H. Matekubov, *Üzbekiston Tarihidan Mevzular Buyilça Ilmiyi İzohli Lugat, Falsafa Va Hukuk İnstitut Neşriyati*, Taşkent 2008, s. 101.

⁴² Henryk Jankowski, "Orta Asya Türk Dillerinin Bazı Ortak Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.17, S.2, 2010, s. 136.

⁴³ Z. M., Ma'rufov, *Özbek Tilining İzahlı Lugati*, C.I, Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası A.S. Puşkin Namındağı Til va Adabiyat İnstitutü, Moskva 1981, s. 214.

⁴⁴ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 92, dipnot 161; Avaz Muhammed Attar Hukandî, *Tarih-i Cihannumâi (Cihanı Gösteren Tarih)*, Farsça'dan Tercüme: Şodman Vahidov, Taşkent 2012, s. 69, Dipnot 80.

tören, ziyafet ve merasimlerin tertibinden de sorumlu olan dasturhancı gerektiği takdirde devlet hazinesinin masraflarına da nezaret ederlerdi.⁴⁵ Dasturhancının görev tanımı zaman içerisinde genişledi. Muhammed Ali Han döneminde şığavula da yardımcı olan dastuhancı⁴⁶ 1850'li yılların başlarında baş hazineci görevini yerine getirmeye başladı ve han meclisinin bir üyesi oldu. 1858 yılında ise mingbaşı ve koşbeginden sonra Hanlıkta en önemli makam hâline geldi.⁴⁷ Hazinecilik görevlerinin yanı sıra dasturhancı devlet için önemli siyasî faaliyetlerde de yer aldı. 1832 yılında Mançular ile Doğu Türkistan'ın vergilerinin Hokand Hanlığı tarafından toplanmasını sağlayan anlaşmayı Muhammed Ali Han adına imza eden Mahmud Dastuhancı *Hülasatu'l-Ahval*'de verilen bilgilere göre hanın vezirlerinden biriydi.⁴⁸ Dasturhancılar saraydaki görevlerinin yanı sıra elçi olarak Hokand Hanlığı'nı temsil etti. Muhammed Ali Han döneminde 1834 yılında Bahadur Dasturhancı İstanbul'a elçi olarak gönderildi.⁴⁹ Yine Muhammed Ali Han döneminde Emir Nasrullah'ın Hokand Seferi esnasında anlaşma yapmak için Şehzade Muhammed Emin, Mahmud Dasturhancı ve Mirza Ayyup Kitabdar elçi olarak gönderildi.⁵⁰

Dadhah: Kelime "adalet arayan" anlamına gelmektedir. Buhara Emirliği saray teşkilatında da yer alan bir görevliydi.⁵¹ Hokand Hanlığı'nda adli işlerden sorumlu olan, halkın şikâyet ve isteklerini hana bildiren, mahkeme reisliği görevlerini yerine getiren devlet görevlisiydi.⁵² Bu görevlerin yanı sıra dadhah, Hokand Hanlığı'nda özel statüsü olan Taşkent ile Kırgız ve Kazak-

⁴⁵ P.P. İvanov, *Oçirki Po İstorii Seredney Azii*, İzd. Vostočnoy Literaturı, Moskva, 1958, s. 185.

⁴⁶ Türkan Yalçınkaya, *a.g.t.*, s. 87.

⁴⁷ Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul DadkhahTashkandi, *a.g.e.*, s. 24, Dipnot 40.

⁴⁸ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 87.

⁴⁹ Abdulkadir Macit, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XIX. Yüzyıl Osmanlı-Hokand Münasebetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 84. Elçilik faaliyetini yerine getiren Bahadur Hoca Dasturhancı'nın eşi Muhammed Ali Han'ın süt annesi idi ve bu nedenle Muhammed Ali Han kendisine baba diye seslenirdi. Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 633.

⁵⁰ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 166.

⁵¹ Baron Meyendorf, *A Journey From Orenburg to Bokhara in The Year 1820*, *The Great Game: Britain and Russia in Central Asia*, C.V, Kısım: II, Routledge London, 2004, s. 57.

⁵² *Özbekistan Milliy Ensiklopediyasi*, C.III, Devlet İlmiy Neşriyat, Taşkent 2002, s. 337

ların yaşadığı Andican, Namangân gibi vilayetlerde bulunan askerî istihkâmlara kale komutanı olarak da atanırdı.⁵³ Ömer Han döneminde Yesi (Türkistan) Hokand sınırlarına dahil edilince Şeyh Badal Dadhah şehre hâkim olarak atandı.⁵⁴ Ayrıca yine Ömer Han devrinde Kurmana hâkimliğine Muhammed Şerif Dadhah getirildi.⁵⁵ Dadhah rütbesindeki devlet görevlileri hâkimliğin yanı sıra savaş esnasında orduda komutan olarak da hizmet ederlerdi. Ömer Han'ın 1819-1820 yıllarında gerçekleştirdiği Öretepe Seferi'nde Hokand ordusunun komutanları arasında Muhammed Dadhah ve Abdulkerim Dadhah da yer aldı.⁵⁶ Bu görevde bulunan kişiler zaman içerisinde mingbaşı rütbesine yükselebilirdi. Nitekim, Ömer Han döneminde dadhah rütbesinde bulunan Yusuf Tağlık daha sonra mingbaşı makamına getirildi.⁵⁷ Yine Ömer Han devrinde dadhah rütbesindeki Hakkulu, Muhammed Ali Han döneminde mingbaşılığa yükseldi.⁵⁸

Divanbegi: Arapçadaki büyük meclis manasındaki divan ile Türkçe bey kelimesinin birleşmesiyle oluşan divanbegi makamı Timurlular döneminde ortaya çıktı ve divan-ı âlâ'dan sorumlu idi.⁵⁹ Hokand Hanlığı'nda ise iktisadi işlerle ilgilenen birimin başında bulunan devlet görevlisine verilen unvandı. Hanlığın hazinesinin gelir ve giderlerini varidat ve sarfiyat defterlerine kaydeden divanbeglerine mirza adı verilen görevliler yardım ederdi. Vakıf topraklarından hazineye giren gelirleri, medrese ve meclislerin varlıklarını, ahali tarafından hana verilen hediyelerin kayıtlarını tutan⁶⁰ divanbegi rütbesindeki devlet ricali, elçilik görevi de üstlenebilirdi. Ömer Han döneminde Zuhur Divanbegi, Doğu Türkistan ticaretinin devam etmesi için Mançulara elçi olarak gönderildi.⁶¹ Divanbegi rütbesi Hokand Hanlığı'nda tıpkı Timurlularda olduğu gibi sadece sarayda bulunmuyordu⁶², Taşkent Kazak bozkırlarında da

⁵³ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 106-107.

⁵⁴ Mirza Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 84; Muhammed Niyâz Hukandî, *a.g.e.*, s. 106.

⁵⁵ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 262.

⁵⁶ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 231.

⁵⁷ Şerali Koldaşev, "Hokand Hanlığında Uygurlar", *Uluslararası Uygur araştırmaları Dergisi*, S.10, 2017, s. 107-108.

⁵⁸ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 478.

⁵⁹ Naciye Karahan Kök, *a.g.m.*, s. 12.

⁶⁰ Dinçer Koç, *a.g.e.*, s. 69.

⁶¹ Hudayarhanzade, *a.g.e.*, s. 142.

⁶² Timurlu Devletinde bölge yöneticisi ve mirzaların üye sayısı bakımından küçük çaplı divanları bulunmaktadır. Hayrunnisa Alan, *a.g.e.*, s. 279.

divanbegi rütbesinde görevliler mevcuttu. Bunlardan Hâkim Divanbegi Taşkent, Yesi (Türkistan), Sayrâm ve Çimkent; Hüdayberdi Divanbegi ise Pişpek sınırındaki ahalinin haraç ve zekat türündeki vergilerini toplar ve bu vilayetlerin masraflarını kontrol ederdi.⁶³ Divanbegi rütbesindeki devlet görevlileri, hâkim olarak vilayet yöneticisi atanırdı. Nitekim, Narbuta Bek döneminde Baba Divanbegi Öretepe hâkimliği⁶⁴, Ömer Han döneminde Recep Divanbegi Taşkent hâkimliği⁶⁵, Ömer Han ve Muhammed Ali Han dönemlerinde Ernazar Divanbegi Namangân hâkimliği yaptı.⁶⁶ Vilayet hâkimliklerinin yanı sıra divanbegi rütbesindeki görevliler savaşlarda orduda yer almakta ve birlik komuta etmekteydiler. Örneğin, Âlim Han döneminde Zahur Divanbegi⁶⁷, Ömer Han devrinde Recep Divanbegi⁶⁸, Ernazar Divanbegi⁶⁹ bu görevi üstlenmiş önemli devlet adamlarıdır. XIX. asrın ortalarından itibaren divanbeginin görev ve sorumluluklarını mirzabaşları devraldı.⁷⁰

Doruğabaşı: Kelime manası olarak "basmak, sıkmak", mecazi olarak da "mühürlemek" anlamına gelir ve Türkçede yargan, basmak; Arapça ve Farsçada hâkim ve şahne manası taşımaktadır.⁷¹ XIII. yüzyıldaki Moğol seferlerinden sonra askerî vali anlamında kullanıldığı gibi sivil idarede de yer aldı.⁷² Cengiz Han'ın halefi olan bütün devletlerde bulunan doruga unvanı Celâyir-liler, Timurular, Karakoyunlu ve Akkoyunlu, Bâbürlüler⁷³ ve Türkistan hanlıklarında kullanıldı. Hokand Hanlığı'nda ise dorugabaşı olarak karşımıza çıkan bu unvan, hasat zamanında haraç ismiyle alınan vergilerin miktarını belirleyen zekâtçıların denetiminden sorumlu devlet görevlisidir.⁷⁴

⁶³ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 219-220.

⁶⁴ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁵ Hudayarhanzade, *a.g.e.*, s. 124.

⁶⁶ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 466; Muhammed Niyâz Hukandî, *a.g.e.*, s. 117.

⁶⁷ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 200.

⁶⁸ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 212-213.

⁶⁹ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 223.

⁷⁰ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 84. Bu unvan Batı Türkistan hanlıklarında ortak olsa da ifa ettikleri görevlerde farklılık vardır. Buhara Hanlığı'nda divan kayıtları divanbegi nezaretinde değil baş vezir olan koşbegi nezaretinde tutulurdu. Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 83.

⁷¹ Abdulkadir Yuvalı, "Daruga", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s. 505.

⁷² Fikret Turan, "Eski Türkçeden Orta Türkçeye Askerî Rütbe ve Unvanlar", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 58, S. 1, 2018, s. 164, Dipnot 26.

⁷³ Abdulkadir Yuvalı, *a.g.m.*, s. 505-506.

⁷⁴ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

Eşik Ağası: Timurlular Devleti, Akkoyunlu Devleti, Şibanî Hanlığı,⁷⁵ Safevîler ve Kaçarlar'da⁷⁶ bulunan eşik ağası, Hokand saray teşkilatında hanın kapısının önünde bekçilik görevi ifa eden devlet görevlisiydi. Ayrıca hanın mahremlerinden sorunlu olan eşik ağaları, sarayı koruyan saray karabulbeglerinin baş muhafızlığını yapmakla birlikte hanın huzuruna giriş ve çıkışları düzenlerdi.⁷⁷ Zaman içerisinde eşik ağası rütbesindeki görevliler hâkim olarak vilayetlere atandı ve ayrıca elçilik vazifesi de ifa etti. Hüdayar Han döneminde eşik ağası rütbesindeki Karakalpak Dost Muhammed Balıkçı'ya hâkim olarak atandı.⁷⁸ Alimkul'un Emir-i leşker olduğu dönemde Muhammed Nazar Eşik Ağası, Kabil ve Kandahar hükümdarı Emir Şirali Han'a elçi olarak gönderildi. Ayrıca yine aynı dönemde eşik ağası rütbesindeki kişilerden Hamrahkulu Eşik Ağası Kaşgar'a aksakal olarak atandı.⁷⁹

Hazineci: Hanlığın hazinesinin hesaplanmasından sorumlu olan devlet görevlilerine verilen unvandı.⁸⁰

Hüdaycı: "Udaycı" olarak da karşımıza çıkan bu unvan Şibanî Hanlığı'nda görülmekte ve Batı Türkistan hanlıklarının saray teşkilatında yer almaktaydı.⁸¹ Hokand Hanlığı'nda bu unvana sahip kişiler şigavuldan düşük rütbede olup görevleri; gezileri esnasında hana eşlik etmek⁸², hanın huzuruna çıkmak isteyenleri daha önceden görüp maksatlarını öğrenmek⁸³, vatandaştan gelen şikâyet ve arz mektuplarının cevaplarını muhatabına iletme.⁸⁴

⁷⁵ Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 191

⁷⁶ Abdulkadir Özcan, "Eşik Ağası", *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 462.

⁷⁷ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 220; Türkan Yalçınkaya, *a.g.t.*, s. 85.

⁷⁸ Avaz Muhammed, *a.g.e.*, s. 274.

⁷⁹ Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul Dadkhah Tashkandi, *a.g.e.*, s. 62. Eşik ağası rütbesi Buhara Hanlığı'nda sağ eşik ağası, sol eşik ağası olarak ikiye ayrılıyordu. Buhara Hanlığı'nda eşik ağaları sarayda hanın güvenliğini sağlamanın yanı sıra taşra teşkilatında sulama sisteminde suyun dağıtımıyla da ilgileniyordu. Hive Hanlığı'nda ise eşik ağaları saray güvenliğinden sorumluydu.

⁸⁰ Şodman. Vahidov, *a.g.m.*, s. 220.

⁸¹ Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 256.

⁸² T.K. Beysembiev, *Kokandskaya İstoriografiya: İssledovanie Po İstočnikovedeniyu Sredneyi Azii XVIII- XIX Vekov*, TOO Print S, Almatı 2009, s. 47.

⁸³ Türkan Yalçınkaya, *a.g.t.*, s. 89.

⁸⁴ Mirza Olim Mahdûm Hoci, *a.g.e.*, s. 165.

Ayrıca hüdaycılar elçileri ve ulakları hanın huzuruna çıkarttığı gibi aynı zamanda hanın emir subaylığını görevini de yerine getirirdi.⁸⁵ Ömer Han devrinde Tacik asıllı Muhammed Nur Hoca hüdaycı makamında görev yaptı ve kendisine Tuğ-ı Tacik⁸⁶ komutanı olarak yüz kişilik bir birlik verildi.⁸⁷

İnak: Kelime manası olarak “dost, arkadaş, sığınılacak yer, güven”⁸⁸ anlamına gelen inak, Büyük Selçuklu Devleti, Türk-Moğol devletleri, Timurular Devleti saray teşkilatı görevlileri arasında yer aldı.⁸⁹ Hokand Hanlığı’nda hanın sırdaşı ve en yakınında bulunan hizmetçisine verilen unvandı.⁹⁰ Hana olan yakınlığından dolayı saray görevlileri arasında en yüksek dereceye sahip olan⁹¹ inaklar idarî ve askerî görevler üstlenmekteydiler. Âlim Han, 1806 yılında Öretepe’yi hâkimiyeti altına alınca Hakkadam İnak’ı şehre vali olarak atadı.⁹² Ömer Han devrinde Cilavdar İnak Şehrihan hâkimiydi.⁹³ İnak-ı kalan (baş inak) rütbesindeki Gulam Şah, 1816-1841 yılları arasında Taşkent hâkimliği yaptı ve Kazak bozkırlarındaki faaliyetlerden sorumlu oldu.⁹⁴ Şirali Han devrinde (1842-1845) Tendi İnak Şehrihan hâkimliği yaptı.⁹⁵

⁸⁵ ZebinnisoKamalova, *a.g.t.*, s. 246.

⁸⁶ Ömer Han döneminde yapılan bir düzenlemeyle hanlıkta yaşayan çeşitli guruplardan ellişer kişilik “tuğ” adı verilen askerî kuvvetler oluşturuldu ve bu askerî kuvvetlerin başlarına “tuğbaşı” ya da “tuğbegi” isminde komutanlar görevlendirildi. Şerali Koldaşev, *a.g.m.*, s. 108.

⁸⁷ Miza Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 81; Muhammed Niyâz Hokandî, *a.g.e.*, s. 102. Buhara Emirliği’nde hüdaycı rütbesinde iki saray görevlisi bulunmaktaydı. Buhara emirleri saray dışına çıktıklarında hüdaycılar ellerinde kırmızı sopalarla halkın önüne çıkarak Türkçe “Allah hazreti emirin yardımcısı olsun, hayatı boyunca onu doğru yoldan ayırmasın” duasını ederdi. Seda Yılmaz Vurgun, *XIX. Yüzyılda Seyahatnamelerin Işığında Buhara Emirliği (Hanlığı)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 93.

⁸⁸ Ahmet Taşağıl, “İnak”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, s. 255.

⁸⁹ Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 208.

⁹⁰ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 220; Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 41, Dipnot 45.

⁹¹ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 89.

⁹² Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 180.

⁹³ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 264.

⁹⁴ Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul Dadkhah Tashkandi, *a.g.e.*, s. 31, Dipnot 71; Avaz Muhammed, *a.g.e.*, s. 416, Dipnot, 400.

⁹⁵ Mırza Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 107; Muhammed Niyâ Hokandî, *a.g.e.*, s. 164. Buhara Emirliği’nde inak makamına iki görevli atanırdı. Bu görevliler büyük inak, küçük inak olarak adlandırılırdı. Büyük inak hanın huzuruna giriş çıkışları düzenlemek ve hanın fermanlarını devlet görevlilerine bildirmekle ilgilendi. Küçük

Karavulbegi: Kelime “atlı askerlerden oluşan öncü birlik, keşif kolu, müfreze; bekçi” anlamına gelir.⁹⁶ Karavulbaşı olarak da bilinen bu unvan Altınorda Hanlığı’nda, Timurlular Devleti’nde, Akkoyunlu Devleti’nde ve Batı Türkistan hanlıkları saray ve ordu teşkilatında kullanıldı.⁹⁷ Hokand Hanlığı’nda tunkator rütbesindeki kişilerle birlikte Orda’nın ve hanın güvenliğinden sorumlu olan görevliydi. Saray Karavulbegi, Hokand sarayındaki muhafız birliklerinin komutanıydı.⁹⁸ Hanın sefere çıktığı esnada otağının kurulması ve güvenliğinden de sorumlu olmakla birlikte zindanda bekçilik de yapardı.⁹⁹

Kitapdar: Buhara Hanlığı’nda kitabberdâr olarak karşımıza çıkan bu unvan,¹⁰⁰ Hokand Hanlığı saray teşkilatında kitapdar olarak kullanıldı ve saray kütüphanesinden sorumlu görevliydi.¹⁰¹

Koşbegi: Koşbegi ya da kuşbegi olarak karşımıza çıkan bu unvanın okunuşu hususunda araştırmacılar ihtilafa düşmüştür. Yuri Bregel unvanın iki farklı etimolojisi olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki kuş anlamındadır. Diğeri ise koş yani askerî birlik, müfrezedir. Özbekler döneminde birçok tarihi kaynağın verdiği bilgilerden yola çıkarak Yuri Bregel bu unvanın koşbegi olarak kullanılması gerektiğini söylemektedir.¹⁰² Ş. Mahmudov ise koşbegi ve kuşbegi unvanlarını birbirinden ayırmakta kuşbeginin rütbeler arasında değil de unvanlar arasında gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca koşbeginin ordu teşkilatında önemli vazifeler yerine getirdiğini ifade eder.¹⁰³ Kuşbeginin av zamanlarında hana eşlik eden ve hanın avcı kuşlarıyla ilgilenen görevliyken daha sonraları görev ve sorumluluklarının genişlediği ve devlette en önemli makamlardan birisi hâline geldiği görüşünün doğru olmadığını iddia eden Ş. Mahmudov Hokand Hanlığı’nın merkez teşkilatında

---

inak ise hanın mührünün muhafazası ile görevliydi. Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 208; Türkan Yalçınkaya, *a.g.t.*, s. 83-84.

⁹⁶ Naciye Karahan Gök, *a.g.m.*, s. 7.

⁹⁷ Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 302.

⁹⁸ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 220; Türkan Yalçınkaya, *a.g.t.*, s. 90.

⁹⁹ Bekzot Tursunov, *Kukon Honlığında Harbiy İş Va Kuşın: Holati, Boşkaruvi, Ananalari (XIX asrhing 70 yillarınça)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Tarih İnstiti, Taşkent 2006, s. 77.

¹⁰⁰ Kanikof, *a.g.e.*, s. 240.

¹⁰¹ Şodman Vahidov, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁰² Yuri Breger, “Kosg-Begi”, *Ancyclopaedia of Islam*, Second Edition, V, s. 18.

¹⁰³ Ş. Mahmudov, *a.g.t.*, s. 80.

önemli görevler yerine getirenlerin kuşbegi değil küşbegi olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴ Zebinniso Kamalova ise bu unvanları kuşbegi ve koşbegi olarak birbirinden ayırdığını lakin araştırmacıların her iki unvanı da kuşbegi olarak kullandıklarını söylemektedir. Kamalova'ya göre hanın avcı kuşlarıyla ilgilenen görevliyi kuşbegi, ordu komuta eden üst düzey komutan ise koşbegidir.¹⁰⁵ Türkistan hanlıkları tarihî kaynakları üzerine çalışmalar yapan Şodman Vahidov da kuşbegi unvanını hem ordu hem de saray teşkilatı içerisinde göstermektedir. Vahidov'a göre askerî bir rütbe olarak koşbegi savaş zamanlarında ordu komutanlığı yapan devlet adamlarına verilmektedir. Ayrıca bu kişiler vilayetlere yönetici olarak da atanmaktadır.¹⁰⁶ Vahidov'un saray unvanları arasında gösterdiği kuşbegi ise hanın avcı kuşlarından ve av köpeklerinden sorumlu olan devlet görevlisidir ve av zamanlarında hanın dinlenmesinden sorumludur.¹⁰⁷ Bizce de Hokand saray teşkilatında Ömer Han dönemine kadar baş vezir olarak hizmet eden, hana danışmanlık yapan, büyük vilayetlere hâkim olarak atanan¹⁰⁸ devlet görevlisi kuşbegi değil koşbegidir. Ömer Han dönemine kadar baş vezir makamında hizmet eden koşbegi yapılan idarî düzenlemeyle mingbaşından sonra ikinci sırada bulunan görevli hâline geldi. Vezirlik görevinin yanı sıra koşbegi makamındaki kişiler büyük vilayetlere hâkim olarak da atanmaktaydılar. 1820 yılında Hoşvakt Koşbegi Çust, Leşker Koşbegi Taşkent hâkimliği yaptı.¹⁰⁹ Muhammed Nazar Bek Koşbegi de 1840-1852 yılları arasında Şehrihan hâkimi olarak görevliydi.¹¹⁰

Mehtar: Farsçada daha büyük, en büyük anlamındaki mihter kelimesinin Türkçeleşmiş hâlidir.¹¹¹ Batı Türkistan hanlıkları saray teşkilatı görevlilerinden olan mehtar, Hokand Hanlığı'nda hanın özel hizmetkârları arasında yer alırdı. Han adına halktan vergi olarak en güzel atları almakla sorumlu olan görevliydi. Aynı zamanda vergi toplama işleriyle de ilgilendirlerdi.¹¹² Halktan vergi olarak at alması, mirahorlar ile yakın görev yerine getirmeleri

¹⁰⁴ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 81.

¹⁰⁵ Zebinniso Kamalova, *a.g.t.*, s. 264, Dipnot 1243.

¹⁰⁶ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 217.

¹⁰⁷ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, 221.

¹⁰⁸ Mirzo Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁰⁹ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 262.

¹¹⁰ Muhammed Umar Umidî Merginanî, *a.g.e.*, s. 51, Dipnot 76.

¹¹¹ Nuri Özcan, "Mehter", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, s. 545.

¹¹² Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

dolayısıyla bir yanlışlığa sebep olsa da mirahorlar mehtarlarla bağlı olarak çalışırdı. Mirahor, mehtarların vergi olarak aldıkları atların bakımından sorumluydu.¹¹³ Vergi toplamanın yanı sıra mehtarlar mali işlerden sorumlu vezirlere de yardımcılık yaparlardı.¹¹⁴ Ayrıca hanlıktaki ihracat ve ithalattan alınan vergilere de nezaret eden mehtarlar, başkent Hokand'a gelen ticaret kervanları ve onların malları hakkında hanı bilgilendirmekteydi.¹¹⁵ XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görev ve sorumlulukları değişen mehtarlar, Hokand Hanlığı'nda mirzabaşına bağlı çalışan, vergi ve gümrük işlerinden sorumlu görevli hâline geldi.¹¹⁶ Hanın huzuruna doğrudan giriş izni olmayan mehtar, görevlerini yerine getirirken usulsüzlük yapmaması için iki devlet görevlisi tarafından takip edilirdi. Tanap ve haraç hariç topladıkları vergileri doğrudan hana ulaştırırlardı.¹¹⁷ Bazarkulu Mehtar, Ömer Han'a yakın devlet adamlarından ve komutanlardan birisiydi. Kendisine Tuğ-i Afgan ve Tuğ-i Tağlık komutanlığı verildiği gibi İsfara ve Bekbaçça hâkimliği de tevcih edildi.¹¹⁸ Muhammed Ali Han döneminde de İsabek Andicanî mehtar görevine atandı¹¹⁹ ve bu kişi askerî seferler için "ulav puli" adıyla bir vergi çıkarttı.¹²⁰ Şirali Han devrinde Kerimkulu Mehtar ise, dönemin önemli simalarından Müslümankulu'nun idamını gerçekleştirdi.¹²¹

Mingbaşı: Askerî bir rütbe olan binbaşının Türkistan'daki söylenme biçimidir. Kelime ilk defa Tabgaç, Göktürk ve Uygurlarda kullanılmıştır.¹²² Türk-Moğol devletlerinde bin askerî kumanda eden komutana verilen addır.¹²³ Buhara Emirliği'nde askerî, Hive Hanlığı'nda taşra teşkilatında görevli

¹¹³ Mairambek Tagayev, *a.g.t.*, s. 96.

¹¹⁴ Dinçer Koç, *a.g.e.*, s. 70.

¹¹⁵ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 85-86.

¹¹⁶ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 86.

¹¹⁷ Eugene Schuyler, *Turkestan Notes Of A Journey Russian Turkistan, Khokand, Bukhara and Kulja*, C.II, London 1876, s. 7.

¹¹⁸ Mirza Olim Mahdûm Hoci, *a.g.e.*, s. 89; Muhammed Niyâz Hukandî, *a.g.e.*, s. 118.

¹¹⁹ Muhammed Niyâz Hukandî, *a.g.e.*, s. 124.

¹²⁰ Mirza Olim Mahdûm Hoci, *a.g.e.*, s. 93.

¹²¹ Ziyabiddîn Mahzûnî, *Fergana Hanları Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, T2408, 599a.

¹²² Abdulkadir Özcan, "Binbaşı", *DİA*, İstanbul 1993, VI, s. 179.

¹²³ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 329-330.

olan mingbaşı¹²⁴, Hokand Hanlığı'nda Ömer Han döneminde yapılan idarî ıslahatlarla koşbeginin yerini alarak baş vezir konumuna yükselen devlet görevlisiydi.¹²⁵ Hanlığın iç işleriyle ilgilenen ve dış ilişkilerde hana danışmanlık yapmanın¹²⁶ yanında handan sonra en yetkili kişi olarak orduları da komuta ederdi ve orduyu komuta ettiğinde leşkerbaşı unvanı alırdı.¹²⁷ Hokand Hanlığı'nda mingbaşılık makamına ilk olarak Şahi Meginânî atandı. Şahi Meginânî iki yıl bu görevi yerine getirdikten sonra Ömer Han tarafından Hocend'e hâkim olarak görevlendirildi, Şahi Merginânî'den boşalan mingbaşılık makamına ise askerî yeteneklerinden dolayı Yusuf Tağlık¹²⁸ dadhah tevcih edildi.¹²⁹ Ömer Han, Yusuf Mingbaşı Tağlık'ın hizmetlerinden memnun olmuş olacak ki, onun kızını en büyük oğlu Muhammed Ali ile evlendirdi.¹³⁰ *Tarih-i Şahrühî*'de verilen bilgiye göre, Muhammed Ali Han'ın tahta çıkmasında da etkili olan Yusuf Mingbaşı Tağlık, Ömer Han'ın cenaze merasimini de yönetti.¹³¹ Muhammed Ali Han'ın iktidarının ilk yıllarında devlet yönetiminde etkili olan Yusuf Mingbaşı Tağlık daha sonra Merginân hâkimliğine atandı¹³² ve yerine Muhammed Ali Han tarafından Hakkulu¹³³ dadhah

¹²⁴ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 67.

¹²⁵ Mairambek Tagayev, *a.g.t.*, s. 89.

¹²⁶ Nalifkin, *a.g.e.*, s. 112

¹²⁷ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 216-217.

¹²⁸ Tağlık tabiri Mançu istilasından sonra Doğu Türkistan'dan Hokand Hanlığı'na sığınmış Uygurlar için kullanılmıştır. T.K. Beysembiev, *a.g.e.*, s. 80. Ömer Han döneminde gerçekleştirilen askerî ıslahat sonucunda Hanlık dahilinde meskûn çeşitli gruplardan Tuğ ismi verilen askerî birlikler kuruldu. Doğu Türkistan muhacirlerinden oluşturulan Tuğ-i Tağlık'ın komutanı olan Yusuf Tağlık gösterdiği askerî başarılar ile önce dadhah makamına, daha sonra ise mingbaşı rütbesine yükseldi. Şerali Koldaşev, *a.g.m.*, s. 107-108.

¹²⁹ Mirza Olim Mahdûm Hoci, *a.g.e.*, s. 82; Muhammed Niyâz Hukandî, *a.g.e.*, s. 103.

¹³⁰ Şerali Koldaşev, *a.g.m.*, s. 108.

¹³¹ Muhammed Niyâz Hukandî, *a.g.e.*, s. 122-123.

¹³² Mirza Olim Mahdûm Hoci, *a.g.e.*, s. 95; Muhammed Niyâz Hukandî, *a.g.e.*, s. 124.

¹³³ Mehmed Âtîf, Hakkulu Mingbaşı'nın Taşkent ümerasından olduğunu belirtir. Mehmed Âtîf, *Kaşgar Tarihi Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garibesi*, (Haz., İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci), Eysi Kitap&Yayın, Kırıkkale 1998, s. 201. Bazı araştırma eserlerinde ise Hakkulu Mingbaşı'nın Muhammed Ali Han'ın kayınbiraderi olduğu dile getirilir. Joseph Fletcher, "The Hayday of the Ch'ing Order", *The Cambridge History of China: Late Ch'ing 1800-1911*, Vol. 10, Part I, Ed. Jgon K. Foirbank, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, Malbourne 2008, s. 369. Bazı araştırma eserlerinde de Hakkulu Mingbaşı'nın Muhammed Ali Han'ın evlatlık olan üvey kardeşi olduğu kaydedilir. N. L. Newby, *a.g.e.*, s. 154.

tain edilerek devletin bütün işlerini kendisinin kontrolüne verdi.¹³⁴ Muhammed Ali Han döneminin en önemli devlet adamı olan Hakkulu Mingbaşı, I. Kaşgar Seferi'nde başarısız Gülbağ kuşatmasının ardından başkent Hokand'a dönen Muhammed Ali Han adına Hokand ordusunun üçte birlik kısmıyla Kaşgar'da kaldı.¹³⁵ Muhammed Ali Han'ın II. Kaşgar seferinde de ordu komutanı olarak görev yapan¹³⁶ Hakkulu Mingbaşı'nın Muhammed Ali Han'ın emriyle katledilmesiyle Hokand ordusu başsız kaldı.¹³⁷ Devletin handan sonra en yetkili kişisi olan mingbaşı makamındaki şahısların bazıları, ellerindeki geniş yetkilerden dolayı komplolar neticesinde hayatlarını kaybettiler. Bunlardan Hakkulu Mingbaşı ile Şirali Han devrinde mingbaşılık makamında bulunan Yusuf en belirginlerindendir.¹³⁸ Muhammed Ali Han'ın Emir Nasrullah tarafından katledilmesinden sonra tahta çıkan Şirali Han döneminde Müslümankulu Mingbaşı devlet işlerini kendi eline aldığı gibi Şirali Han'ın da hâmilğini yaptı.¹³⁹

Mirab: Kelime subeyi anlamındadır.¹⁴⁰ Batı Türkistan hanlıklarında görülen bu unvan Hokand Hanlığı'nda sulama sisteminden sorumlu olan görevli olup hana yakın kişilerden seçildiği¹⁴¹ gibi mahallî idarelerde birkaç köyün ortak adayı olarak gösterilen kişiler de bu göreve getirilebilirdi.¹⁴² Fergana Vadisi'nde tarım arazisinin sulanması büyük bir önem arz etmekteydi. Bu nedenle kanal sisteminin daha geniş ve karmaşık olduğu büyük vahalarda baş mirab bulunmakta ve bu baş mirablara bağlı mahallî mirablar da görev yapmaktaydı.¹⁴³ Askerî görev icra eden mirablar "tenha"¹⁴⁴ unvanını alırdı ve askerî kayıtlara "cevon-i ceydar" (arkı olan asker), "yover-i ceydar" (arkı olan yaver) şeklinde kaydedilirdi.¹⁴⁵

¹³⁴ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 626

¹³⁵ Hidayarhazade, *a.g.e.*, s. 148.

¹³⁶ Muhammed Niyâz Hukandî, *a.g.e.*, s. 128; Mirza Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 95

¹³⁷ Ziyabiddîn Mahzûnî, *a.g.e.*, s. 26a.

¹³⁸ Şirali Han döneminin mingbaşısı Yusuf, 1843 yılında Şadi Dadhah'ın komplosu sonucunda öldürüldü. Yusuf Mingbaşı yerine tayin olunan Şadi Dadhah ise 1844 yılında öldürüldü. Muhammed Umar Umidi Merginanî, *a.g.e.*, s. 50, Dipnot 75.

¹³⁹ Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁴⁰ Naciye Karahan Kök, *a.g.m.*, s. 24.

¹⁴¹ Z. Kamalova, *a.g.t.*, s. 248.

¹⁴² Elizabeth E. Bacon, *Esir Ortaasya*, Çev., Tansu Say, Tercüman 1001 Eser, s. 86.

¹⁴³ Elizabeth E. Bacon, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁴⁴ Tenha mülk edinme şeklidir. Zebiniso Kamalova, *a.g.t.*, s. 248.

¹⁴⁵ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

Mirahor: Arapça emîr (bey) kelimesinin Farsçalaşmış hali olan mîr ile Farsça âhûrun (ahır) kelimesinin birleşmesiyle oluşan mîrâhur¹⁴⁶, Orta Çağ Türk devletlerinin saray teşkilatında yer almış bir görevliydi. Hokand Hanlığı'nda da diğer Orta Çağ Türk devletlerinde olduğu gibi hanın atlarıyla ve ahırıyla ilgilenen devlet görevlisiydi.¹⁴⁷

Mirzabaşı: Farsça bir kelime olup mirza soyundan gelen anlamı taşımaktadır.¹⁴⁸ Şibanî Hanlığı ve Buhara Hanlığı'nda bulunan bu unvan, Hokand Hanlığı'nda mirzaları denetlemekle yükümlü saray görevlilerine veriliyordu.¹⁴⁹ Mirza mahkemelerdeki zabıt kâtibi görevini yerine getirmekteydi. Ayrıca mahkemenin noterlik işlerini gördükleri gibi müftülerin dava ile ilgili verdikleri kararları yazıya geçirirlerdi. Yargı teşkilatının en alt basamağında yer alan mirzaların yazılarının okunaklı ve güzel olmasına özen gösterilirdi.¹⁵⁰ *Tarih-i Âlikuli Emir-i Leşker* adlı eserin yazarı Molla Muhammed Yunus bu görevi yerine getirdi.¹⁵¹ XIX. asrın ortasından itibaren görev ve sorumlulukları değişen mirzabaşları, divanbeginin görevlerini de devralmakla beraber vilayetlerin gelir gider bütçelerini de kontrol etti. *Tarih-i Âlikuli Emir-i Leşker*'in yazarı Molla Muhammed Yunus Taşkendi, Malla Han devrinde (1858-1862) Muhammed Musa Pervaneci ile birlikte Taşkent Vilayeti'nin mali durumunu denetlemek için mirzabaşı olarak görevlendirildi.¹⁵²

Pervaneci: Kelime "geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebekler, haberci, kılavuz" anlamlarına gelmektedir.¹⁵³ İlhanlı Devleti, Celâyirliler, Karakoyunlu Devleti,¹⁵⁴ Timurlu Devleti, Akkoyunlu Devleti ve Şibanî Hanlığı'nda görülen bu unvan Hokand Hanlığı'nda da kelime manasına uygun

¹⁴⁶ Abbas Sabbâğ, "Mîrâhur", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, s. 141.

¹⁴⁷ Zebiniso Kamalova, *a.g.t.*, s. 247; Türkan Yalçınkaya, *a.g.t.*, s. 89; Ş. Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

¹⁴⁸ Naciye Karahan Kök, *a.g.m.*, s. 14.

¹⁴⁹ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

¹⁵⁰ Fahrettin Atar, Aiiitmanat Kariev, "Hokand Hanlığı'nda Yargı Kurumları Üzerine Bir Bakış", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2016, s. 302; Aiiitmanat Kariev, *Orta Asya İslam Yargı Teşkilatı Ve İşleyişi (1709-1876 Hokand Hanlığı Ve 1865-1928 Rus İşgali Süreci Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 144.

¹⁵¹ Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul Dadkhah Tashkandi, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁵² Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul Dadkhah Tashkandi, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁵³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 32. Baskı, Aydın Kitapevi Yay., Ankara 2013, s. 1008.

¹⁵⁴ Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 437.

olarak han etrafında pervane gibi dönen, ahaliden gelen arz ve dilekçeleri hana ileten ve cevaplarını muhataplarına götürmekle sorumlu olan görevliydi.¹⁵⁵ Kendi görevlerinin yanı sıra koşbeginin merkezde olmadığı durumlarda onun görev ve sorumluluklarına da vekalet ederdi.¹⁵⁶ Tarihi süreç içerisinde yararlılık gösteren devlet adamlarına ödül olarak verildiğini gördüğümüz bu unvanı ifa eden görevliler vilayetlere hâkim olarak atanabiliyorlardı. Nitekim, Muhammed Ali Han döneminde, 1834-1835 yıllarında, Karategin ele geçirilince bölgeye Muhammedkulu Pervaneci hâkim olarak atandı.¹⁵⁷ Kısa süre sonra Muhammedkulu Pervaneci, Karatekin hâkimliğinden azledilerek yerine Mirza Rahim Pervaneci atandı. Mirza Rahim Pervanecinin ölümü üzerine ise bölgeye Öretepe valisi Şahi Pervaneci hâkim olarak görevlendirildi.¹⁵⁸ Muhammed Ali Han'ın dayısı Muhammed Nazarbek Pervaneci, 1842-1843 yıllarında Namangân, 1852-53 yıllarında Hocend hâkimliğini yerine getirdi.¹⁵⁹ Yine pervaneci rütbesindeki Muhammed Musa 1852 yılında Şehrihan, 1858'de Hocend, 1858-1859 yıllarında ise Taşkent hâkimliği görevinde bulundu.¹⁶⁰ Pervaneciler vilayetlerde hâkim olarak görev yaptıkları gibi askerî olarak da hizmet verdiler. Şirali Han'ın en büyük oğlu Sarımşak (Abdurrahman) Han'ın Taşkent hâkimbeğliği esnasında Devran Bek Pervaneci batırbaşı olarak görev yaptı.¹⁶¹ Batırbaşı ya da bahadurbaşı ise Hokand Hanlığı'nın her vilayetinde bulunan askerî görevliydi ve vilayet askerlerine komutanlık yapardı.¹⁶²

Risaleci: Kelime manası olarak mektupçu diyebileceğimiz¹⁶³ bu unvan, hanlık divanının önemli görevlilerinden birisiydi, elçilerin getirdikleri mektuplara cevap yazardı.¹⁶⁴ Elçi mektuplarına cevap vermek haricinde merkezden uzak vilayet yöneticileri arasındaki yazışmaları düzenlemek, savaş hâlindeki ordu komutanlarına ve merkezden uzak bölgelerde komutanlık

¹⁵⁵ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 32, Dipnot 32; Anonim, *Zafername-i Hüsravi*, Yay. Haz. Şodman Vahidov, Tarihiy Meros, Taşkent 2011, s. 48, Dipnot 145.

¹⁵⁶ Mirza Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁵⁷ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 385.

¹⁵⁸ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 386.

¹⁵⁹ Muhammed Umar Umidî Merginani, *a.g.e.*, s. 51, Dipnot 76.

¹⁶⁰ Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul DadkhahTashkandi, *a.g.e.*, s. 28, dipnot 57.

¹⁶¹ Muhammed Umar Umidî Merginani, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁶² Muhammed Umar Umidî Merginani, *a.g.e.*, s. 52, dipnot 80.

¹⁶³ Risale mektup, kısa yazılmış küçük kitap, dergi mecmua anlamlarına gelmektedir. Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s. 1045.

¹⁶⁴ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

yapanlara hanın emir ve iradelerini bildirmek de risalecinin sorumluluklarındandı. Hokand Hanlığı'nda iki risaleci sürekli görevde tutuldu ve devlet yazışmalarıyla ilgilendi.¹⁶⁵ XIX. yüzyılın ilk yarısında Hokand sarayında orta dereceli bir unvan olan risaleci, Hüdayar Han döneminde önemli işler ifa etti ve yetki alanlarını genişletti.¹⁶⁶ Hokand Hanlığı'nda bu görevi yerine getiren Kulbaba Risaleci, Hüdayar Han'ın Müslümankulu'nu bertaraf ederek yönetimi ele almasında etkili olmuş bir devlet adamıydı.¹⁶⁷

Serkar: Kelime manası "müdür, kâhya" olan serkar¹⁶⁸ Babürlüler Devleti'nde¹⁶⁹ ve Buhara Emirliği'nde¹⁷⁰ de mevcuttu. Hokand Hanlığı saray teşkilatında hanların çarşı-pazar arazi gibi taşınmaz mülklerinin sorumlusu olan¹⁷¹ ve inşaat işlerini yerine getiren saray görevlisiydi.¹⁷² Ayrıca serkarlar mahallî yönetimde de önemli rol oynamaktaydı. Vilayetlerin vergilerinin toplanmasından da sorunlu olan serkarlar, hâkimlerin yardımcılığını yapmaktaydı. 1873-1874 yıllarında Merginân Vilayeti'nde maliye defterlerini Muhammed Âlim Serkar tuttu.¹⁷³ Serkarlar hâkim yardımcılığının yanı sıra vilayetlerdeki ticaret, zanaat ve tarımı denetlenme işini de yerine getiren görevlilerdi.¹⁷⁴ Köylerde serkarlara bağlı olarak emin ve aksakal isimli görevliler çalışmaktaydı.¹⁷⁵ Bazı vilayetlerde mirzabaşlarının serkar olarak atandığı görülmektedir. 1848 yılında Müslümankulu mingbaşı görevinden alınıp Çust'a hâkim olarak atandığında, kendisine yardımcı olarak Abdurrahim Mirzabaşı görevlendirildi.¹⁷⁶

¹⁶⁵ Mairambek Tagayev, *a.g.t.*, s. 93.

¹⁶⁶ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 88.

¹⁶⁷ Mirza Olim Müşrif, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁶⁸ Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s. 1100.

¹⁶⁹ Tanju Oral Seyhan, "Eserlerine Göre Babur Şah'ın Sosyal Devlet Anlayışı", *Turkish Studies*, V. 6/3, 2011, s. 320.

¹⁷⁰ M. Bilal Çelik, *1800-1865 Yılları Arasında Buhara Emirliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 202.

¹⁷¹ Muhammed Attar Hukandî, *a.g.e.*, s. 25, Dipnot 64.

¹⁷² Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

¹⁷³ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 102.

¹⁷⁴ R. N. Nabiev, *İz İstorii Kokandского Hanstva (FeodalnoeHaziyaistvoHudayar-Hana)*, Fan, Taşkent 1973, s. 229-231.

¹⁷⁵ R. N. Nabiev, *a.g.e.*, s. 236.

¹⁷⁶ Mirza Olim Müşrif, *a.g.e.*, s. 46.

Selam Ağası: Batı Türkistan hanlıklarında saray teşkilatında bulunan bir devlet görevlisiydi. Han adına halkı selamlamak ve verilen selamları almakla görevliydi.¹⁷⁷

Şerbetdar: Buhara Emirliği ve Hokand saray teşkilatında en yüksek rütbelerden birisiydi. Hanın özel meclislerinde ve seferlerinde içeceklerini hazırlamakla görevliydi.¹⁷⁸ *Tarih-i Türkistan*'da verilen bilgilere göre, şerbetdarlar Hokand merkez teşkilatı hiyerarşisinde on birinci sırada yer alırdı.¹⁷⁹ Şerbetdarlar hana hizmetin yanı sıra elçilik vazifesi de yerine getirirdi. Muhammed Ali Han döneminde Abdurrahman Şerbetdar, Damolla Ernazar ile birlikte İstanbul'a elçi olarak gönderildi.¹⁸⁰

Şigavul: Kelime, "özel koruma, muhafız" manasına gelir.¹⁸¹ Timurularda, Şibanî Hanlığı'nda ve Batı Türkistan hanlıklarının saray teşkilatında da yer aldı.¹⁸² Hokand Hanlığı'na gelen elçilerin karşılanması, resmî törenin düzenlenmesi¹⁸³ ve elçilerin han huzuruna çıkartılmasından sorumlu devlet görevlisiydi.¹⁸⁴ 1829-1830 yıllarında Hokand'da Rus elçisi olarak bulunan İ. Potanin'in verdiği bilgilere göre şigavul yurt dışından gelenlerle temaslarında faydalandığı bir bürokrattı. Ayrıca yine Potanin'in verdiği bilgilere göre, şigavul gelen elçilerin tahsisatını da belirliyordu ve elçileri hanın huzuruna gene o çıkartıyordu.¹⁸⁵ Şigavullar, elçileri karşılamanın dışında haraç, zekât gibi vergilerin toplanması, emlak tahkikatı, silah ve mühimmat defterlerinin tutulmasından da sorumluydu. Bunların dışında kadı, müderris, a'lem¹⁸⁶ ve şeyhülmeşayihlerin atanması ve denetlenmesiyle de ilgilenmekteydi.¹⁸⁷ Bu görevlerinin yanı sıra diğer ülkelere gönderilecek elçilerin belirlenmesinde

¹⁷⁷ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

¹⁷⁸ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 220.

¹⁷⁹ Mirza Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 166.

¹⁸⁰ Mirza Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 94; Muhammed Niyâz Hokandî, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁸¹ Fikret Turan, *a.g.m.*, s. 166.

¹⁸² Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 255

¹⁸³ Dinçer Koç, *a.g.e.*, s. 70.

¹⁸⁴ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 220; Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 82.

¹⁸⁵ Dinçer Koç, *a.g.e.*, s. 183-184.

¹⁸⁶ Hokand yargı teşkilatında mirzadan sonra gelen görevlidir. Mahkemelerde yargı görevini yerine getiren âlim kişilere verilen unvandır. Mirzalıkta tecrübe kazanmış görevliler a'lem makamına getirilir ya da hanın özel emriyle bu makama atama yapılırdı. Aitmanat Kariev, *a.g.t.*, s. 141.

¹⁸⁷ Mirza Olim Mahtûm Hoci, *a.g.e.*, s. 165.

hana fikir veren görevli gene şigavullardı.¹⁸⁸ *Tarih-i Alimkul Emir-i Leşker*'in yazarı Molla Muhammed Yunus, Rus İmparatorluğu'na gönderilecek elçileri belirledi.¹⁸⁹ Elçi belirlemesini yapan ve emrinde yasavul isimli görevliler bulunan şigavullar genellikle ülkeleri ve coğrafyaları bilen âlim kişiler arasından seçilmekteydi.¹⁹⁰

Tunkator/Tunkotir: Türkçe "gece" manasındaki "tün" kelimesiyle "ilave etmek", eklemek manasındaki "katar" kelimesinin birleşmesiyle oluşan unvan¹⁹¹ Buhara Hanlığı saray teşkilatında da görülmekteydi.¹⁹² Hokand Hanlığı'nda hana yakın kişiler arasından seçilen ve özellikle hanın uyurken güvenliğini sağlamakla sorumlu olan tunkator, savaş zamanlarında hana muhafızlık yapmak ve dinlenmesini sağlamakla da görevliydi.¹⁹³ Ömer Han döneminde tunkator görevinde bulunan Yusuf, Muhammed Ali Han'ın emriyle idam edildi.¹⁹⁴ Şirali Han devrinde ise Sıddık Tunkator bu görevi yerine getirdi.¹⁹⁵

Hokand Hanlığı'nda yukarıda saydığımız saray görevlilerinin dışında; hanın ferman ve kararlarını yazıya geçiren münşiy, hanın eğlence ve özel günlerinde zurna çalan surnaçı ve def çalan dafçı, han ve saray görevlileri için silah yapan, aynı zamanda cephanelikten sorumlu çovkuçu, çarşı ve kalabalık yerlerde hanın ferman ve iradelerini yüksek sesle okuyan çarçı, hanın ata binip inmesinde atın dizginlerini tutan çilavdar, saray hizmetlilerinden ve saray temizliğinden sorumlu farraşbaşı¹⁹⁶, hanın sohbet ve eğlencelerine katılacak kişilerin davetiyle ilgilenen cem ağası¹⁹⁷, terfi alan devlet görevlilerine verilecek hediye ve giysilerden sorumlu buhçeberdar¹⁹⁸, divan katiplerinin başında bulunan sarmınşiy¹⁹⁹ gibi görevliler de bulunmaktadır.

¹⁸⁸ Şerzodhon Mahmudov, *a.g.t.*, s. 82.

¹⁸⁹ Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul Dadkhah Tashkandi, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁹⁰ Mairambek Tagayev, *a.g.t.*, s. 94.

¹⁹¹ Naciye Karahan Kök, *a.g.m.*, s. 9.

¹⁹² Kaan Akar, *a.g.t.*, s. 333.

¹⁹³ Şodman Vahidov, *a.g.e.*, s. 220.

¹⁹⁴ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 476.

¹⁹⁵ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 412. Buhara Emirliği'nde bu unvana iki görevli atanırdı. Görevleri ise geceleri sırayla Emir'in yatak odasının önünde beklemek ve savaş esnasında Emir'in otağının etrafında davul çalmaktır. Seda Yılmaz Vurgun, *a.g.t.*, s. 93.

¹⁹⁶ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

¹⁹⁷ Şodman Vahidov, *a.g.m.*, s. 221.

¹⁹⁸ Zebinniso Kamalova, *a.g.t.*, s. 246.

¹⁹⁹ Zebinniso Kamalova, *a.g.t.*, s. 247.

Sonuç olarak, Hokand Hanlığı saray teşkilatı ve bu teşkilat içerisinde görevli devlet adamları, Türk-İslam ve Türk-Moğol devletleri saray teşkilatına göre özellikle de bünyesinden ayrılarak müstakil hareket etmeye başladıkları Buhara Hanlığı örnek alınarak oluşturuldu. Bu bakımdan Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı saray teşkilatıyla büyük benzerlik gösteren Hokand Hanlığı saray teşkilatında inak, divanbegi, koşbegi, atalık, eşik ağası gibi görevlilerin yerine getirdiği görevler diğer iki hanlıktan farklıydı. Bu farklılıkların yanı sıra XIX. yüzyılın başlarından itibaren hanlığın sınırlarının genişleyerek Fergana Vadisi'nin dışına çıkmasıyla değişen ve büyüyen iç-dış politikalar neticesinde yönetim sisteminde ihtiyaçları karşılamak adına bazı değişiklikler yapıldı. Ömer Han döneminde gerçekleştirilen idarî yenilikler çerçevesinde Buhara Emirliği'nde askerî, Hive Hanlığı'nda ise taşra teşkilatında görevli olan mingbaşı, Hokand Hanlığı'nda koşbeginin görevlerini devralarak baş vezir konumuna yükseldi. Ayrıca yine bu dönemde şeyhülislamlık makamı oluşturularak Masumhan Töre ilk şeyhülislam olarak görevlendirildi. Ömer Han'ın halefi Muhammed Ali Han döneminde ise merkezden uzak toprakların yönetimi ve Kazak bozkırlarında Hokand hâkimiyetinin genişletilmesi için beglerbegi unvanı tesis edildi. Beglerbegi rütbesine Taşkent hâkimi atandı ve böylece Taşkent özel bir statüye kavuşturuldu. Beglerbegi unvanını taşıyan Taşkent hâkimleri Hokand Hanlığı adına bölgede faaliyet gösterdi ve Rusya ile ilişkiler kurdu. Muhammed Ali Han'ın 1842 yılında öldürülmesiyle başlayan süreçten Rus işgalinin gerçekleştiği 1876 yılına kadarki zaman zarfında ise ülke yönetiminde hanlar değil de onları destekleyen ve hükümdar olmalarını sağlayan devlet adamları etkili oldu. Hanları adeta ellerinde oyuncak olarak kullanan devlet adamları, kendi yerlerini sağlamlaştırabilmek adına bazı unvan ve rütbelerde oynamalar yaptı, bazı devlet görevlilerinin sorumlulukları ve yükümlülüklerini başka unvanlara devretti. Kısacası Hokand Hanlığı saray teşkilatı, hanlığın tarihi gibi üç aşamada gelişme gösterdi. Kuruluş aşamasında saray teşkilatı Buhara Hanlığı'na göre düzenlendi. 1800 yılından itibaren yani yükselme döneminde hanlığın sınırlarının genişlemesiyle değişen ihtiyaçlara göre saray teşkilatında bazı değişiklikler yapıldı. Çöküş döneminde ise devlet yönetiminde boylar etkili oldu ve boy beylerinin isteğine bağlı olarak değişimler gerçekleşti.

KAYNAKÇA

- AKA, İsmail, *Timur Ve Devleti*, TTK Yay., Ankara 2000.
- AKAR, Kaan, *11 ve 19. YY. Arasında Türkistan Türk Devletlerinde Kullanılan Unvan Ve İstilahlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- ALAN, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlar (1306-1506)*, 2. Baskım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- ANONİM, *Zafername-i Hüsravi*, Yay. Haz. Ş. Vahidov, Tarihiy Meros, Taşkent 2011.
- ATAR, Fahrettin, Kariev, Aiitmant, "Hokand Hanlığı'nda Yargı Kurumları Üzerine Bir Bakış" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2016, s. 292-305.
- Avaz Muhammed Attar Hukandî, *Tarih-i Cihannumâyi (Olamni Kürsatuvçi Tarih)*, Farsça'dan Tercüme: Ş. Vahidov, Taşkent 2012.
- Baron Meyendorf, "A Journey From Orenburg to Bokhara in The Year 1820", *The Great Game: Britain and Russian Central Asia*, C.V, Kısım: II, London, Routledge, 2004.
- BEYSEMBİEV, T. K., *Kokandskaya İstoriografiya: İssledovanie Po İstoçnikovedeniyu Sredneyi Azii XVIII- XIX Vekov*, TOO Print S, Almatı 2009.
- BEYSEMBİEV, T.K., *Tarih-i Şahruhi (Kak İstoriçeskiy İstoçnik)*, Nauka, Almata 1987.
- BULDUK, Üçler, *Hokand Hanlığı ve İbret'in Fergana Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2006.
- ÇELİK, M. Bilal, "Hokand Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemalöđlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 527-571.
- ÇELİK, M. Bilal, *1800-1865 Yılları Arasında Buhara Emirliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.
- Çokan Valihanov, *Sobranie Soçinenie v Piyati Tomah*, T.III, Yay. Haz., A. H. Margulan vd., Glavnaya Redeksiya, Almatı 1985.
- DEVELLİOğLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 32. Baskı Aydın Kitapevi Yay., Ankara 2013.

- FLETCHER, Joseph, "The Hayday of the Ch'ing Order", *The Cambridge History of China: Late Ch'ing 1800-1911*, Vol. 10, Part I, Ed. Jgon K. Foirbank, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, Malbourne 2008, s. 351-408.
- Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, Çev. R. Rahmeti Arat, Kabalcı Yay., İstanbul 2006.
- HUDAYARHANZADE, *Andjum at-Tevarih (Yıldızların Tarihi)*, Rusçaya Çev., Ş. Vahidov, S. Elşibaec, Yengi Asr Ovlodi, Taşkent 2011.
- İVANOV, P.P., *Oçirki Po İstorii Seredney Azii*, İzd. Vostoçnoy Literaturı, Moskva 1958.
- JANKOWSKİ, Henryk, "Orta Asya Türk Dillerinin Bazı Ortak Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.17, S.2, 2010, s. 131-142.
- KADİROV, B., Matekubov, H., *Üzbekiston Tarihidan Mevzular Buyılça Ilmiyi İzohli Lugat*, Falsafa Va Hukuk İnstitut Neşriyatı, Taşkent 2008.
- KAMALOVA, Zebinniso, *Hüdayar Han Dönemi Hokand Hanlığı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- KARAHAN KÖK, Naciye, "Türkistan Hanlıklarına Ait Belgelerde Geçen Meslek Ve Unvan Adları", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 2020/15, s. 1-30.
- KARIEV, Aiiatmanat *Orta Asya İslam Yargı Teşkilatı Ve İşleyişi (1709-1876 Hokand Hanlığı Ve 1865-1928 Rus İşgali Süreci Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.
- Khanikoff, Nikolai V., *Bokhara: Its Amir and Its People*, Translated from the Russian of Khanikoff by Baron Clement A. De Bode, J. Madden & Leadenhal-Street London MDCCCXLV.
- KOÇ, Dinçer, *Rus Elçilik Raporlarına Göre Hokand Hanlığı*, İdeal&Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- KOLDAŞEV, Şerali, "Hokand Hanlığında Uygurlar", *Uluslararası Uygur araştırmaları Dergisi*, S.10, 2017, s. 104-112.
- "The Role of the Institute of Aqsaqal (Consolor) in the Diplomatic Relations Between Kokand Khanate and the Ching Empire (1760-1864)", *International Journal of Scientific&Technology Research*, V. 9, Is. 02, 2020, s. 3865-3874.

- Ma'rufov, Z.M., *Özbek Tilining İzahlı Lugati*, C.I, Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası A.S. Puşkin Namındağı Til va Adabiyat İnstitutı, Moskva 1981.
- MACİT, Abdulkadir, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XIX. Yüzyıl Osmanlı-Hokand Münasebetleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- MAHMUDOV, Şerzodhon, *Kukon Honlığının Mamuriy Başkuruv Tizimi*, Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Tarih İnstitutı, Taşkent 2007.
- Mehmed Âtîf, *Kaşgar Tarihi Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garibesi.*, Haz., İsmail aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Eysi Kitap&Yayın, Kırıkkale 1998.
- Mirza Olim Mahdûm Hoci, *Tarih-i Türkistan*, Neşreden: Ş. Vohidov, R. Halikova, Yangi Asr Ovlodi Yay., Taşkent 2009.
- Mirza Olim Müşrif, *Ansab us-Selatin va Tarih ul-Havakin (Kukan Hanlığı Tarihi)*, Yay Haz, Akbar Matgoziev, Muhabbat Usmanova, Gaffur Gulam Edebiyat va Sanat Neşriyatı, Taşkent 1995.
- Molla Musa Seyrami, *Tarih-i Hamidi*, Çağdaş Uygurca Türkçesine aktaran Anvar Bayrut, Milletler Neşriyatı, Urumçî 1986.
- Muhammed Hakimhan Töre, *Muntahab at-Tevarih (Hukand Va Buhara Tarihi, Seyahat Va Hatıralar)*, Farsçadan Özbek Türkçesine Çev., Ş. Vahidov, Yangi Asr Ovlodi Taşkent 2010.
- Muhammed Niyâz Hokandi, *İbret'ül Havakin (Tarih-i Şahrui)*, Farsçadan Özbek Türkçesine Çeviren: Ş. Vahidov, Turon Zamin Ziyoy, Taşkent 2014.
- Muhammed Umar Umidî Merginanî, *Tarihçe-i Turaniy*, Yay. Haz. Şodman Vahidov, Tarihiy Meros, Taşkent 2012.
- Mulla Muhammad Yunus Djan Shighavul Dadkhah Tashkandî, *The Life of 'Alimqul: A Native Chronical of Nineteenth Century Asia*, Edited and Translated by Timur K. Beisembiev, Routledge, London And Newyork 2003.
- NABİEV, R.N., *İz İstorii Kokandskogo Hanstva (Feodal noe Haziyaist vo Hudayar-Hana)*, Fan, Taşkent 1973.
- NALİFKİN V., *Karatkaya İstoria Kokandskogo Hanstva*, İmparatorluk Üniversitesi Yay., Kazan 1886.
- NEWBY, L.J., *The Empire and The Khanate (A Political History of Qinh Relations whit Khoqand v.1760-1860)*, Brill Leiden Boston 2005.

- Odabaşı, Zehra, "Türk Devletlerinde Kullanılan İdari Ünvanlar" *Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C.5, S. 9, 2019, s. 165-192.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Özbekistan Milliy Ensiklopediyasi*, C.III, Devlet İlmi Neşriyat, Taşkent 2002.
- ÖZCAN, Abdulkadir, "Binbaşı", *DİA*, İstanbul 1992, VI, s. 179-180.
- , "Eşik Ağası", *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 462-463.
- ÖZCAN, Nuri, "Mehter", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, s. 545-549.
- SABBÂĞ, Abbas, "Mîrâhur", *DİA*, C. 30, s. 141-143.
- SCHUYLER, Eugene, *Turkestan Notes Of A Journey Russian Turkistan, Khokand, Bukhara and Kulja*, C.II, London 1876.
- SEYHAN, Oral Tanju, "Eserlerine Göre Babur Şah'ın Sosyal Devlet Anlayışı", *Turkish Studies*, V. 6/3, 2011, s. 297-327.
- SÜMER, Faruk, "Karakoyunlular", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 434-438.
- TAGAYEV, Mairambek, *Hokand Hanlığı'nın (1709-1876) Sosyal ve Kültürel Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.
- TURAN, Fikret, "Eski Türkçeden Orta Türkçeye Askerî Rütbe ve Ünvanlar", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 58, S. 1, 20018, s. 155-173.
- TURSUNOV, Bekzot, *Kukon Honlığında Harbiy İş Va Kuşun: Holati, Boşkaruvi, Ananalari (XIX asrhung 70 yıllarınça)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Tarih İnstiti, Taşkent 2006.
- UYAR, Mustafa, "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.49, S.1, 2009, s. 33-47.
- ÜVEYSİ, *Vakayât-ı Muhammed Ali Han*, Özb. FA. ŞE. No 1837.
- VAHİDOV, Şodman "Kukan Hanlığındaki Ünvan va Mansaplar", *Şark Yıldızı*, S.3-4, 1995, s. 214- 223.
- YALÇINKAYA, Türkan, *Hokand Hanlığı'nda İdari Teşkilat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

YILMAZ VURGUN, Seda, XIX. *Yüzyılda Seyahatnamelerin Işığı Altında Buhara Emirliği (Hanlığı)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2013.

YUVALI, Abdulkadir, "Daruga", *DÍA*, İstanbul 1993, VIII, s. 505-506.

Ziyabiddîn Mahzûnî, *Fergana Hanları Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, T2408.

ZİYAEBV, Hamid, *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, Çev., Ayhan Çelikbay, TTK Yay, Ankara 2007.

“COURT ORGANIZATION AND TITLES USED IN THE KOKAND
KHANATE”

Abstract

The Kokand Khanate's palace organisation and zadegan that is in charge in the palace were formed based on Turco-Islamic and Turco-Mongol states' examples. Administration of the khanate was split into two as secular (earthly) and religious ones and while Umera was occupied secular issues Ulema was in charge of religious duties. The administrative capital of the Kokand Khanate was the khanate palace called Orda in the city of Kokand. The Divan called with various names such as âli kengeş, maslahat, has meclis, meşveret, meclis-i sultani which was headed by the ruler in orda was the mechanism of discussion and resolution of state affairs. Administrative officials attending to the divan were not permanent rather they were being circulated based on the era. Starting from XIXth century officials like divanbegi, koshbegi, inak, mingbaşı started to participate the divan meetings. In addition to the officials attending to the divan, there were servants such as farraşbaşı, kitapdar, selamağası, mirahor, cem ağası who manage the Kokand palace's and ruler's private matters. Exhibition of the Kokand Khanate's palace organisation and its officials are important to show the continuity of Turkish state customs. Additionally, researchers will benefit of the reveal of often mentioned titles in the historical sources of the Kokand Khanate.

Keywords

The Kokand Khanate, Palace organisation, Divan, Mingbaşı, İnak, Divanbegi, Koshbegi.